

האדם והטבע

1. בריאת העולם

התורה כשלעצמו הרבה ערך בתור מסמך מדעי. ולכן, קשה להעלות על הדעת, שהתיאור של הבריאה בספר בראשית נועד להאיר את עינינו כיצד נברא העולם במישור העובדתי.

כמובן, נקודה זאת מעלה שאלות רחבות יותר, האם התורה היא מסמך היסטורי או מסמך דתי? האם מטרתה לתאר עובדות ריאליות או אמיתויות דתיות? לגבי נידון דידן, האם כוונת התורה היא להסביר כיצד נברא העולם או לאיזה מטרה הוא נברא?

2. בריאת האדם

רבות נכתב על שתי הפרקים הראשונים של פרשת בראשית, המביאים תיאורים שונים, ולעיתים סותרים, של בריאת האדם. יש מפרשים שניסו ליישב את הסתירות ולצייר תמונה הרמונית. לעומתם, מבקרי המקרא הדגישו את מה שנראה כסתירות כהכחה לתורת התעודות. ואמנם, גם כאן, אילו מטרת התורה היא לתאר עובדות היסטוריות, לכאורה לא היה מקום להבדלים בין התיאורים, והיינו נאלצים או ליישב או לדחות. אולם יש לשאול, האם זה כל כך ברור שהתורה ניתנה בסיני על מנת לתעד את ההיסטוריה האנושית הקדומה? הלוא חז"ל כבר קבעו שאין מוקדם ומאוחר בתורה. וברור ופשוט שאין זה משום שלדעת חז"ל קיים חוסר דיוק בתורה, אלא משום שעל פי עומק הבנתם, מטרת התורה אינה לתעד היסטוריה.

הרבה לפני ביקורת המקרא, חז"ל ציינו הבדלים בין שתי הפרקים הראשונים של התורה. לדוגמא, רש"י, בשם המדרש (בראשית רבה יב), ציין את התואר א-

הרבה קולמסין נשברו בהתמודדות עם הפרק הפותח את התורה, המתאר את בריאת העולם. יש המגדירים אותו "תיאוריית הבריאה של התנ"ך" ומציגים אותו כאלטרנטיבה לתיאוריות המדעיות, במקביל לתיאוריית המפץ הגדול או אבולוציה. באופן כללי, העולם "הנאור" אימץ את התיאוריות המדעיות, כאשר העולם הדתי הפונדמנטליסטי, הן הנוצרי והן היהודי, אימץ את תיאוריית התנ"ך. ואמנם, אילו היינו מסתכלים על התורה כספר שמטרתו היא לתאר עובדות היסטוריות ריאליות, היינו צריכים לאמץ רק אחת מהתיאוריות הנ"ל. היינו חייבים לבחור בין תזה המבוססת על נתונים מדעיים ה"סותרים" לכאורה את התיאור המקראי, או לחילופין להתעלם מנתונים אלו על מנת לקבל את התיאור התורני. שתי אופציות אלו אינן נוחות. ובכן, נשאלת השאלה: האם יש דרך ליישב את התיאור של התורה יחד עם נתוני המדע ועקרונותיו? לאמיתו של דבר, היו כמה ניסיונות מרתקים שבחנו אפשרויות שונות של הרמוניזציה.

מצד שני, עלינו לשאול אם אמונה בתורה מחייבת אותנו לקבל את התיאור המקראי כמדויק מנקודת מבט מדעית? או שמא נוכל לטעון שמצג הבריאה הכתובה בספר בראשית אינו מיועד להודיע לאדם כיצד נברא העולם במישור העובדתי, כי אם לענות על השאלה למה נברא העולם, ואולי, ליתר דיוק, למה נברא האדם. מהי המטרה של הקיום האנושי על פני כדור הארץ? מהי מידת המחויבות של הייצור כלפי יוצרו? איזה אחריות יש לאנושות כלפי שאר היצירה? מה אמור להיות היחס בין אדם לחברו? הלוא גם אלו שניסו להראות שסיפור הבריאה המקראי אינו סותר את המידע המדעי, חייבים להודות שאין בתיאור של

של הבריאה, בא האדם לעולם יחד עם הבהמות החיות והרמשים. למרות שא-להים ברך אותו "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ", האדם דומה יותר לייצור דו-רגלי ללא נוצות (כהצעת אפלטון) מאשר יצור אנושי ייחודי, המובדל מיתר הבריאה והראוי להיאבק במלאכי השרת.

בפרק השני, בריאת העולם מתואר מנקודת מבט אנושית. חיש מהר, התורה עוברת מתיאור בריאת העולם, כדי להתמקד באדם ועולמו. תיאור זה יוצר את הרושם שהתבל ומלואו נברא עבור האדם, ואולי ביתר דיוק, על מנת שהאדם יעבוד את יוצרו. כל העולם, השמש הירח והכוכבים, האדמה והמים, החי והצומח, אינו אלא מסגרת המאפשרת לאדם להתקיים ולמלא את ייעודו. הפסוק המתאר את ייחודיות האדם, שיכול לתקשר עם הזולת על ידי דיבור (על פי אונקלוס) נמצא בפרק זה:

וייצר ה' א-להים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה (פסוק ז)

האם סתירה יש כאן? האם יש כאן עדות על תעודות שונות? או שמא יש כאן ביטוי לשניות הקיימת באדם. הבנת שניות זו, יסייע בהבנת פרשת המבול שניצני מופיעים בסוף פרשתנו.

4. אמחה את האדם מאדם עד בהמה

פרשתנו מסיימת עם מצבו העגום של האנושות והעולם, שבסופו של דבר הביא את המבול. לאחר המבול, התורה מתארת בפרשת נח את הבריאה המחודשת של העולם. המים נסוגו ונראו ראשי ההרים, כפי שקרה ביום השלישי של הבריאה. לילה ויום הוגדרו מחדש, כביום הרביעי. העופות חזרו לעוף בשמים דוגמת יום החמישי. ובדומה ליום הששי, החיות שבו לגור בארץ. גם האדם חוזר, והקב"ה מברך אותו לפרות ולרבות, כפי שעשה בראשית

להים המופיע בפרק הראשון, בניגוד לתואר ה' א-להים המופיע בפרק השני.

ברא א-להים - ולא אמר ברא ה', שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין, היינו דכתיב ביום עשות ה' א-להים ארץ ושמים (א, א)

במילים אחרות, הפרק הראשון מתאר חזון אידיאלי, שאינו בר קיימא בעולם שלנו, כאשר הפרק השני מכוון כלפי המורכבות של העולם המציאותי.

במאמר "איש האמונה הבודד", הראה מו"ר הרב סולובייצ'יק זצ"ל כיצד ההבדלים בין התיאורים משקפים שניות בסיסית הקיימת באדם עצמו. לדבריו, הפרק הראשון מתאר את הדמות האנושית שהרב סולובייצ'יק מגדיר "איש ההדר", כאשר הפרק השני מתאר את "איש הברית". למרות שהמסה היא דרשנית, יש בה תרומה גדולה לעולם הפרשני. הרב סולובייצ'יק השתמש בהבדלים שזוהו על ידי מבקרי המקרא, לא לחתור מתחת אחדותה ומקורה הא-לוהי של התורה, אלא ככלי פרשני המאפשר לגלות את עומק המסר הא-לוהי הטמון בתורה. הרב ד"ר מרדכי ברויאר זצ"ל הצביע על איש האמונה הבודד כמקור המצדיק את דרכו הפרשני לאמץ את הממצאים של מבקרי המקרא ככלי פרשני, על מנת לגלות את המורכבות של המסר הא-להי.

3. אדם וטבע

אחד ההבדלים החשובים בין שתי הפרקים הראשונים עוסק ביחס שבין האדם לעולם הטבע. בפרק הראשון, בריאת האדם מתואר במסגרת בריאת העולם כולו. חשיבותו מזערית ביחס לתבל. אמנם, נכון הדבר, שהאדם שנברא בסוף הוא אולי בבחינת גולת הכותרת של הבריאה, שהרי רק הוא נברא בצלם א-להים. אף על פי כן, בריאת האדם אינה אלא פרט קטן בסיפור הרבה יותר גדול - סיפור בריאת העולם - וביום הששי

כדור הארץ נמשל על ידי העיקרון של הברירה הטבעית, לא הצדק. בעלות איננו מה שיצרתי או קנייתי, כי אם מה שאני מסוגל לקחת בכח ולשמור מאחרים שרוצים לקחת ממני. "וימלא כל הארץ חמס" (ו, יא). האדם, כמו חית השדה, מונע על ידי חשק ותאוה, לא מוסר. "ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו" (ו, ב). במצב הזה אין יכולת לאדם לתקן את העולם. ולכן על מנת לגאול את העולם, יש צורך למחוק את הסדר הישן ולהתקין סדר עולמי חדש, בו האדם מובדל מעולם החי.

בהקשר הזה, יש מקום להשוות את הברכה שניתנה לאדם בשעת הבריאה, לפני המבול, עם זו שניתנה לו לאחר המבול.

לפני המבול - פרק א	אחרי המבול - פרק ט
וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשֶׁה וּרְדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זָרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֲכֹלָהּ	וַיְבָרֶךְ אֶת-לְהֵים אֶת נָח וְאֶת בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּמִן-כָּל-בְּהֵמַת הָאָרֶץ וּמִן-כָּל-עוֹף הַשָּׁמַיִם וּמִן-כָּל-רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל דָּגֵי הַיָּם בְּיַדְכֶם נִתְּנוּ כָּל-רֶמֶשׂ אֲשֶׁר חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאֲכֹלָהּ כַּיְיָקָר עֵשֶׂב אֲדָם בְּשָׂר בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לָא תֹאכְלוּ וְאֶת דָּמְכֶם לֹנְפְשֹׁתֵיכֶם אֲדָרֶשׁ מִיַּד כָּל חַיַּה אֲדָרְשׁוּנוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֲדָרֶשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם

הבריאה. על יד המבול נחרב העולם ונברא שוב לאחריו.

האם העולם נברא מחדש בדיוק כפי שנברא בהתחלה? האם דבר לא נשתנה חוץ מהעובדה שלפני המבול, האדם נכשל, ולאחריו האדם למד את הלקח? או שמא, היה צורך להחריב את העולם על מנת לשוב ולבוראו באופן שונה.

לאחר המבול הקב"ה אומר אל לבו "לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי" (ח, כא). לאמור, האדם עדיין לא למד את הלקח ועלול להמשיך את דרכיו הרעים. אולם הקב"ה עכשיו כביכול מבין שאין להחריב את כל העולם בעקבות רשעותו של האדם. אך מסקנה זו תמוהה היא. הקב"ה שברא שמים וארץ, שיצר את האדם והפיח באפיו נשמת חיים, הבין רק עכשיו שיש לאדם יצר הרע? הלוא הקב"ה בכבודו בעצמו, הוא אשר ברא את האדם עם יצרו (עיין תרגום ירושלמי ב, ז). האם המבול וחורבן כל חי מעל פני אדמה, לא היה אלא טעות?

יש לשאול את השאלה באופן אחר. מדוע נחרב העולם עקב חטאי האדם? מה הוא פשר הפסוק בסוף פרשתנו: "ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים" (ו, ו)? אם האדם חטא וצריך למחותו, מדוע הגזירה כוללת את שאר עולם החי? מדוע צריך למחות גם בהמה רמש ועוף השמים?

לפני המבול ישנו רצף המחבר בין האדם לעולם החי. כולם הם פרטים באותה קבוצה. האדם הוא המנהיג של הקבוצה. אדם, ולא האריה, הוא מלך החיות. האדם מצווה לגאול את חיייו הן במישור המוסרי והן במישור הדתי, ועל ידי כך לגאול את עולם החי כולו. אולם במקום לגאול את עולם החי, האדם מושפע מחית השדה. קודם המבול האדם חי באופן פרימיטיבי. בעולם של אדם הקדמון, שולט הכוח.

והיצר. היה צורך להחריב את סדר העולם לפני המבול, וליצור במקומו סדר חדש, סדר שבו האדם מנותק מעולם החי. במסגרת הסדר החדש, נולדה התרבות והאנושות יכולה להשיג את גדולתה ולהגשים את ייעודה.

אמנם, גם בסדר החדש, הדרך היא ארוכה ומתפתלת. האדם ימעד בה רבות טרם יגיע לייעודו. אבל, בסדר הזה, גם אם האדם ייפול, לא יהיה צורך להחריב את העולם. בשבוע הבא, נתבונן בסדר החדש שנוצר לאחר המבול.

כאמור, הדמיון בין שתי הברכות, היא אחת האינדיקציות שהעולם נברא מחדש לאחר המבול. אך, עיסוקנו כרגע הוא בהבדלים שביניהן. לפני המבול, האדם **רודה** בעולם החי, כאשר לאחר המבול, הוא מטיל עליו את **מוראתו**. לפני המבול, גם האדם וגם החיות צמחוניות הם, כאשר לאחר המבול, מותר לאדם לאכול בשר בהמה, וחיות הארץ יכולות לטרוף את האדם. הבדלים אלו מציעים סדר עולם חדש.

בסדר העולם שלפני המבול, האדם הוא חלק בלתי נפרד מעולם החי. אמנם, מולך הוא בעולם זה, אך הוא עדיין חלק ממנו. אסור לו לסעוד על בשר החי ואסור לחי לאכול את בשרו. אחרי המבול, יש סדר עולם חדש. האדם מתנתק מעולם החי. אין הוא מולך על עולם החי, משום שאינו חלק ממנו. זר הוא לבהמות וחיות ובשל כך מטיל הוא עליהם את אימתו. האדם ניזון מבשר החי, ובמקביל הופך טרף לחיות.

בהיפרדו מעולם החי, האדם מסוגל ליצור חברה אנושית המבוססת על משפט וצדק. בניגוד לאנרכיה ששלטה לפני המבול, כאשר נשים נלקחו בכוח הזרוע, לאחר המבול ניתן כבוד לתא המשפחתי, שהוא היסוד הגרעיני של החברה האנושית. בשלב הזה, נורמות התקבלו וחוקים התפתחו, על מנת להגן על היחיד ורכושו מול החזקים ממנו.

מנקודת מבט אוניברסלית, ייתכן וישנה עדיפות לקיום המאחד את הבריאה כולה. בתור חלק אינטגרלי של עולם הטבע, יכול האדם להשתמש בכישוריו הייחודיים להביא גאולה לעולם הטבע כולו. אמנם, אידיאל זה קיים רק בתיאוריה. האדם שבמהותו הוא ייצור מורכב, אשר בריאתו מתוארת בפרק הראשון כחלק מעולם הטבע, ושוב בפרק השני כבריאה ייחודית, שהוא בו זמנית גם מיוחד במינו, וגם ייצור דו-רגלי ללא נוצות - אינו יכול לבטא את ייחודיותו במסגרת עולם החי. כאשר האדם קיים כחלק מן עולם הטבעי, עם חיות הפרא, הוא עצמו הופך לפרא אדם. כמו החיה, הוא שולט על ידי כוחו ונשלט על ידי יצרו. אין הגבלות מוסריות המונעות את שלטון הכוח

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יאיר קאהן, תשע"ו
עורך: צוות השיבה

בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
